

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ
Η ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΑ ΜΝΕΙΑ ΤΗΣ ΜΑΪΝΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΑΥΤΗΣ

ΥΠΟ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΓΕΝ. ΕΚΚΛ. ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ, ΑΘΗΝΩΝ

Ὁ καθηγητὴς Ἄμαντος εἰς τὸν 6'. τόμον τῆς περισπουδάστου «Ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους» (1947 σ. 33—4) εἰς ἀπόδειξιν τῆς ὀρθῆς θέσεως, ὅτι ἐπὶ Βασιλείου Α'. (867—886) ἐδαπτίσθησαν οἱ τελευταῖοι Ἕλληνες ἐθνικοὶ τῆς Μάνης¹ προσάγει τὸ γνωστὸν χωρίον τοῦ Κων(ν)τίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, ἐν Corp script. hist. byzant. ἐκδ. Βόννης τομ. III σ. 224) καθ' ὃ «οἱ τοῦ Κάστρου Μαΐνης οἰκῆτορες οὐκ εἰσὶν ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῶν Σλάβων, ἀλλ' ἐκ τῶν παλαιότερων Ρωμαίων, οἱ καὶ μέχρι τοῦ νῦν παρὰ

1. Ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος μὴ ἀναφέρων τὰυτα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλ. τῆς Ἑλλάδος Τόμ Α'. 1920, ἐσημείωσε τὸ πρῶτον εἰς τὸν 10ον τόμον (σ. 662) τῆς Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείας, ὅτι «λείψανα τοῦ ἐθνισμοῦ ἐναπελείφθησαν ἐν Μάνῃ, ἅτινα κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἐξηφανίσθησαν, ἐπικρατήσαντος τελείως τοῦ Χριστιανισμοῦ». Εἰς τὴν ἀναθεώρησιν ὁμως τὴν ὅποιαν ἔκαμε τοῦ ἀνωτέρω ἄρθρου του (αὕτη ἐγένετο προφανῶς πρὸ τοῦ 1934, ὅτε ἐξεδόθη ἡ ἡμετέρα πραγματεία περὶ «Μητροπόλεων καὶ ἀρχιεπισκοπῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς τάξεως αὐτῶν τεύχος Α'. ἐν Beiheft 13 τῶν Texte und Forschungen, τῶν Byz. Neug. Jahrbücher τοῦ Ν. Βέη, περὶ ἧς πραγματείας ἴδε εὐμενῆ βιβλιοκρισίαν τοῦ ἀοιδ. Χρυσ. Παπαδοπούλου ἐν «Θεολογία» 1935 σ. 341, διότι δὲν μνημονεῦει αὐτῆς) τὴν δημοσιευμένην νῦν ἐν τῇ «Θεολογία» (1951 σ. 349) προσθέτει ὀρθῶς 1ον ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Fallmerayer, καθ' ἣν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τὴν Β' τοῦ ρινο τμήτου (685—695, 705—711) ἐκ τοῦ Λιθάνου ἀνακληθέντες Μαρδαῖται κατῴκησαν τὴν Μάνην ἀπεδείχθη ἀσύστατος, 2ον ὅτι κατὰ τὸν ἐποικισμὸν τῶν Σλάβων εἰς τὴν Πελοπόννησον εἰς τὸ βορειοδυτικὸν τμήμα αὐτῆς (τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές, 1ον διότι οἱ Μελιγγοὶ καὶ οἱ Ἐξερῖται ἐγκατεστάθησαν ἀπὸ τῶν νοτιοανατολικῶν τῆς Σπάρτης μέχρι τῶν ἀνατολικῶν τῆς Καλαμάτας ὄρειων περιοχῶν, νοτίως δὲ κατῴκουν οἱ Μανιάται, διὰ τὰ ὅποια ἴδε ὑπ' ἀριθ. 5 ἄρθρον, 2ον ἐν συνόλῳ δὲν δεχόμεθα ὡς ἀκριβῆ, τοῦ ἔργου: Der Peloponnes, Landschaft, Geschichte Kunststätten, Athen 1944 καὶ 2ον διότι δὲν ἐγένετο ἐποικισμὸς ἀλλὰ δισίδυσις τῶν Σλάβων εἰς Πελοπόννησον) «ἐγκατεστάθησαν τινες οἱ Σλάβοι, Μελιγγοὶ καὶ Ἐξερῖται, οἵτινες συνανεμίγησαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς χώρας ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων ἐλευθερολακῶνων. Ἐπὶ Βασιλείου Α'. Μακεδόνας (867—86) ἐν ἔτει 875 τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων τοῦ Κάστρου τῆς Μαΐνης, ὡς ἐκαλεῖτο τότε, προσῆλθεν εἰς τὸν Χριστιανισμόν». Πρβλ. καὶ Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 1948, σ. 136.

τῶν ἐντοπίων Ἑλληγες προσαγορεύονται διὰ τὸ ἐν τοῖς προπαλαιοῖς χρόνοις εἰδωλολάτραις εἶναι καὶ προσκυνητὰς τῶν εἰδώλων κατὰ τοὺς παλαιούς Ἑλληνας, οἵτινες ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αἰοιδίμου Βασιλείου χριστιανοὶ γεγόνασιν», μεθ' ὃ ἐπάγεται: «τὸ πολῦτιμον τοῦτο χωρίον ἀναφέρει τὸ πρῶτον τὸ ὄνομα Μαίνη καὶ ὅτι αὕτη ἦτο τότε ἐλαιοφόρος, ὅπως μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων». Ἡ ἀποφῆς αὕτη δὲν εἶναι ἀκριβής, διότι ἡ πρώτη μνεῖα τῆς Μάνης εἶναι παλαιότερα καὶ ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Λέοντος τοῦ ΣΓ' τοῦ Σοφοῦ (886—912) καὶ τῆς πρώτης πατριαρχείας τοῦ Νικολάου τοῦ Μυστικῆ (901—7). Τότε ἀκριβῶς οἱ δύο ἡγέται τοῦ Βυζαντίου ἔθεσαν τέρμα: 1ον) εἰς τὴν ἀνωμαλίαν ἢ ὅποια εἶχε προκύψει (Parthey σ. 322) ἐν τῇ «προκαθεδρία» τῶν θρόνων, ἦτοι τὴν «τάξιν τῶν ὑποκειμένων μητροπόλεων τῶ ἀποστολικῆ καὶ Πατριαρχικῆ θρόνῳ τῆς θεοφυλάκτου καὶ βασιλίδος Κων)πόλεως», 2ον) εἰς τὴν ἀναγραφὴν μητροπόλεων ἢ «αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκοπῶν», μὴ ὑπαγομένων εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος (π. χ. τῆς Μελιτηνῆς τῆς Ἀρμενίας) καὶ 3ον) εἰς τὴν μεγάλην αὐξήσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπισκοπῶν, ἥτις παρατηρήθη ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους, ἦτοι κατὰ τὸν ε' καὶ στ' αἰῶνα, ὅτε μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐφηρμόσθη ἡ ἀρχαία χριστιανικὴ συνήθεια περὶ ἰδρύσεως ἐπισκοπῶν εἰς μικρὰς περιφέρειας, ὡς ἐγένετο καὶ διτηρήθη ἡ τοιαύτη συνήθεια καὶ μεταγενεστέρως ἐν ταῖς ἐφόροις περιοχαῖς τῆς Θράκης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας, (ἴδε σχετικῶς τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἐπισκοπῶν τοῦ Ἐφέσου, τοῦ Ἡρακλείας, τοῦ Σάρδεων, τοῦ Σίδης, τοῦ Μύρων τῆς Καρίας κλπ.)¹. Πράγματι δὲ δὲν ἐδικαιολογεῖτο ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἐπισκοπῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος, ὃν εὗρεν ὁ Λέων ὁ Γ' (717—41) κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἔνταξιν τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον κατὰ τὸ 733, ὅτε ἐξ ἀφορμῆς τῆς εἰκονομαχίας ἀπέσπασε τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ, τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης². Ἡ πτωχεῖα τῆς χώρας καὶ αἱ καταστροφαὶ τῶν ἐπιδρομῶν εἶναι πολὺ

1. Τὰ κείμενα ἐδημοσιεύθησαν παρὰ τοῦ Parthey: Hierocles et Notitiae Graecae episcopatum, Berolini 1866. Ἐπειδὴ αἱ Notitiae αὗται δὲν εἶναι κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τακτοποιημένα ἐδημοσίευσα ἐν τῷ 22ῳ τόμῳ τῆς Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείας τὸ ἄρθρον «Τακτικά» (σ. 756—7) ἐν τῷ ὅποίῳ ἐπὶ τῇ εἰσαίῃ τῶν ἐργασίων τῶν H. Gelzer, De Boor, Gerland, N. Βέη κ. ἄ. παρέσχον τὴν εὐχέρειαν τοῖς ἐργαζομένοις νὰ κάμουν χρῆσιν τῶν δημοσιευθέντων κειμένων κατὰ τὴν χρονολογικὴν των τάξιν. Πρὸλ. τὸ ἀνωτέρω μνημνευθὲν ἔργον μου. «Αἱ Μητροπόλεις κλπ.».

2. Τὴν πρόχειρον καὶ διαίως σχηματισθεῖσαν νέαν τάξιν τῶν θρόνων διέσωσεν ὁ Παρισινὸς Κῶδιξ 1555 Α, ὅπερ τῆς γνησιότητος τοῦ ὁποῦ ἐτάχθησαν οἱ De Boor, Gelzer, Gerland, Βέης, Χρυσ. Παπαδόπουλος, F. Dölger, Στ. Κυριακίδης, Γ. Κονιδάκης, ἐναντίον δὲ αὐτῆς ὁ Duchesne, ἐνῶ ἀμφισβολίας ἐξέφρασαν ὁ Hognimann. Ἐναντίον τῶν ἀπόψεων τῆς γνησιότητος καὶ εἰδικώτερον τοῦ σημειοῦντος τὰς γραμμὰς ταύτας ἔγραψεν ὁ V. Laurant. Ἡ ἀπάντησις δίδεται εἰς τὰς σελίδας 95—120 τοῦ ὑπὸ ἐκτύπωσιν ἔργου μου περὶ τῶν Συνόρων τοῦ Βορείου Ἑλληνισμοῦ.

πιθανόν ὅτι κατέστησαν ἀδύνατον τὴν ὑπαρξίν πολλῶν ἐπίσκοπῶν μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅτε αἱ ἐπιδρομαὶ ἐνετάθησαν. Εἶναι λοιπὸν φυσικὸν ὅτι τινὰς τῶν ἐπίσκοπῶν, τῶν μνημονευομένων εἰς τὸ τακτικόν, τὸ ὁποῖον συνέταξαν οἱ βασιλεῖς Λέων ὁ Γ' καὶ Κων(στάντινος) ὁ Ε' (733—46) νὰ μὴ ὑπῆρχον κατὰ τὴν πρόχειρον καὶ βιαίως σχηματισθεῖσαν νέαν «τάξιν προκαθεδρίας» τῶν θρόνων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας τῶν ἀρχῶν τοῦ ἡ' αἰῶνος, ὅτε διὰ τῆς ὀρθῆς καὶ κανονικῆς καὶ νομίμου, ἀλλὰ βιαίας, πράξεως τοῦ Λέοντος τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους συνέπεσαν¹.

Δὲν γνωρίζομεν βεβαίως ποίας ἀκριβῶς ἐπισκοπὰς εἶχεν ἡ Ἑλλάς μετὰ τῶν μέσων τοῦ ἡ' καὶ τοῦ τέλους τοῦ θ' αἰῶνος, διότι αἱ Notitiae Iri-scopatium τοῦ θ' αἰῶνος (παρὰ Parthey Not. 6, 8, 9 καὶ 1, ἀπερ τελευταία ταυτίζονται πρὸς τὰ τοῦ Βασιλείου τοῦ ἐξ Ἰαλιμβάνων. Ταῦτα ἐδημοσίευσεν ὁ H. Gelzer μετὰ τῆς πολιτικῆς ἀναγραφῆς τῶν πόλεων καὶ ἐπαρχιῶν τοῦ Γεωργίου Κυπρίου, ἴδε Georgii Cyprii Descriptio Orbis Romani Lipsiae 1890 εἰς Βιβλ. Teubner σ. 1—32) δὲν μνημονεύουν παρὰ μόνον τὰς μητροπόλεις καὶ αὐτοκεφ. ἀρχιεπισκοπὰς τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος καὶ τὰς ἐπισκοπὰς τῆς Κρήτης. Ὅθεν μόνον ἐκ τῶν πρακτικῶν τῶν συνόδων 787 (Ζ' Οἰκουμενικῆς) καὶ 869 καὶ 879 (ἐπὶ Φωτίου)² δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν τὸν ἀριθμὸν καὶ τὰ ὀνόματα ἐπισκοπῶν τινῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος τῶν σκοτεινῶν αἰῶνων, ἀλλ' εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὰς Οἰκ. Συνόδους δὲν ἠδύναντο νὰ μετάσχουν πάντες οἱ ἐπίσκοποι διὰ διαφόρους λόγους καὶ φυσικὰ καὶ οἱ χηρευόντες θρόνοι. Πάντως εἰς τὰς Συνόδους τοῦ 869 καὶ 879, ἔνθα θ' ἀνερένωμεν νὰ εὐρωμεν τὸν Μαΐνης, ἐφ' ὅσον ἀμφότεραι αἱ σύνοδοι ἐγένοντο ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Α' τοῦ Μακεδόνα καὶ ἡ ἐκχριστιάνισις τῆς Μαΐνης τότε συνετελέσθη, δὲν ἀνευρίσκομεν παρὰ μόνον τοὺς ἐπισκόπους Λακεδαιμόνος, Μεθώνης, Ἄργους, Ναυπλίου μετὰ τοῦ μητροπολίτου αὐτῶν (σύνοδος 879). Ὁ καθορισμὸς ὡς ἔτους τῆς ἐκχριστιανίσεως τῆς Μαΐνης τοῦ 875 (Χρυσ. Παπαδόπουλος ἀνωτ. σ. 652 ὑποσ.) δὲν γνωρίζω ποὺ στηρίζεται. Πάντως ἡ πρώτη μνεία τῆς Μάνης εἶναι

1. Αἱ ἐπισκοπαὶ τῆς Μητροπόλεως Κορίνθου ἦσαν: α' ὁ Αἰγίου, β' ὁ Αἰγείρων γ' ὁ Σικίου, δ' ὁ Κεγχρεῶν, ε' ὁ Πιλαύρας, ς' ὁ Μεθάνων, ζ' ὁ Τραζήνων, η' ὁ Ὡλενῆς (5) θ' ὁ Ναυπλίας ι' ὁ Ἄργους, ια' ὁ Λακεδαιμόνος ιβ' ὁ Ἀκρεῶν, ιγ' ὁ Ἀσωποῦ, ιδ' ὁ Βόας, ιε' ὁ Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς, ις' ὁ Αἰγίνης, ιζ' ὁ Κυθηρίας Νήσου, ιη' ὁ Πητυούσης νήσου, ιθ' ὁ Βύρας, κ' ὁ Κλήτου, κα' ὁ Φλίου, κβ' ὁ Ἐλις, κγ' ὁ <Ναυπάκτου>; κδ' ὁ Συλλέου <Πύλου>; κε' ὁ Θαλπούσης κς' ὁ <Μαντινσίας>, κζ' ὁ Φιαλίας, κη' ὁ Ἀσίνης, κθ' ὁ <Κορωνίας>, λ' ὁ <Μεσσήνης>, λα' ὁ Μεγαλοπόλεως, λβ' ὁ Τεγέας. Πρβλ. Γερ. Ι. Κονιδάρη «Αἱ Μητροπόλεις καὶ Ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ ἡ τάξις αὐτῶν. Ἐν Ἀθήναις 1934 (τῆχος α') σ. 102, Ν. Βήη: Beiträge zur kirchliche Geographie Griechenlands, ἐν Oriens Christianus, 1914 σ. 238—78 καὶ Hognumann: Hieroclés Synecdémus, Βρυξέλλαι 1944.

2. Πρβλ. ὀνόματα αὐτῶν ἐν Γερ. Ι. Κονιδάρη: Ἐπίτομος Ἐκκλ. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ Παύλου μέχρι σήμερον, ἐν Ἀθήναις 1938 (6' ἔκδοσις ἐτοιμάζεται) σ. 267, 259.

ἡ ἐν τῷ «τακτικῷ» τοῦ Λέοντος τοῦ ΣΤ', ὅπερ κατετέθη (907) εἰς τὸ Πατριαρχικὸν Ἀρχεῖον. Εἶναι λοιπὸν παλαιότερα τῆς τοῦ Κων. Πορφυρογεννήτου. Ἐν τῇ ὀριστικῇ συνθέσει τῆς ἐπαρχίας τοῦ ΚΖ. Μητροπολίτου Κορίνθου, «τῆς Πελοποννήσου» περιλαμβάνονται οἱ ἐπίσκοποι κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν.

- α) ὁ τοῦ Δαμαλά
- β) ὁ Ἀργους
- γ) ὁ Μονεμβασίας
- δ) ὁ Κεφαλληνίας
- ε) ὁ Ζακύνθου
- στ) ὁ Ζημαινᾶς
- ζ) ὁ Μαίνης'

Πιθανῶς ἡ ἀναγραφὴ τοῦ Μαίνης ὡς τελευταίου ἐπισκόπου νὰ σημαίνει ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς τελευταίας δημιουργίας ἐπισκοπῆς ἐν τῇ ἀνασυγκροτήσει τῆς ἐπαρχίας τῆς, διὰ τῆς δημιουργίας τῶν μητροπόλεων Ἀθηνῶν καὶ Πατρῶν περιορισθείσης, μητροπόλεως Κορίνθου. Ἡ σπουδαιότης τοῦ κάστρου τῆς Μαίνης πιθανῶς νὰ προηγήθη τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὁ Βασιλεὺς ὁ Α'. ἐξεχριστιάνισε τοὺς Μανιάτας. Εἶναι πολὺ φυσικὸν ὅτι μετὰ τὴν ἐκχριστιάνισιν τῶν εἰς τὴν δυσπρόσιτον Μάνην εἰδωλολατρῶν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Πατριάρχης νὰ ἴδρυσαν ἰδίαν ἐπισκοπὴν πρὸς διαποίμανσιν τῶν νέων πιστῶν². Ὅθεν τὸ μὲν κάστρον Μαίνης πιθανῶς προσέλαβε σπουδαιότητα ἴσως καὶ πρὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Α'. τοῦ Μακεδόνο³, ἡ δὲ ἐπισκοπὴ πρέπει νὰ ἰδρῦθη ἰκανὸν χρόνον πρὸ τοῦ 886, ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος. Πρέπει δὲ νὰ ἐρευνηθῇ καὶ ὁ χρόνος τῆς ἰδρύσεως τῶν ἄλλων ἐπισκοπῶν ὄχι μόνον τῆς Ἑλλάδος ἀλλὰ καὶ τῆς ὅλης Ἀνατολῆς διὰ νὰ δυνηθῇ τις βασίμως νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι τὸ τακτικὸν τοῦ Λέοντος τὴν ΣΤ'. καὶ τοῦ Νικολάου τοῦ Μυστικοῦ τῶν ἀρχῶν τοῦ ι' αἰῶ-

1. H. Gelzer: ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae Episcopatum, ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen- und Verwaltungsgeschichte ἐν Abh. der Bayer. Akad. der Wiss. I. Cl. XXI, Band. III Abth. München 1900 σ. 556.

2. Εἶναι περιττόν, ὅτι ὁ Ζερλέντης γράφων τῷ 1922 (Τάξις Ἱεραρχικὴ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, ἡ Μητρόπολις Ζαρνάτας καὶ αἱ ἐν Μάνῃ ἐπισκοπαί, Ἑρμούπολις, σ. 3) καίτοι φαίνεται γνωρίζων τὰς Notitiae, τὰς δημοσιευθείσας ὑπὸ τοῦ Gelzer (σ. 29), θεωρεῖ «λίαν παρασκευυμένην» τὴν ἀποφιν, ὅτι οἱ Μανιάται ἔμειναν εἰδωλολάτραι μέχρι τοῦ Βασιλείου, διότι τὸ γράφει: «ὁ ἐλαφρὸς τὸν νοῦν καὶ ἀκριτος συγγραφεὺς» Λέων ΣΤ'.

3. Ὁ Stadtmüller ἐν τῇ Geschichte Südosteuropas, München 1950 σ. 115 δεχόμενος προφανῶς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν εἰδησίην τοῦ Πορφυρογεννήτου περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς Ἑλληνικότητος τῶν Μανιατῶν σημειώνει, «ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς θουελλώδους ὑπὸ τῶν Σλάβων καταλήψεως τῆς Πελοποννήσου» (!) διετηρήθησαν καὶ οἱ Τσάκωνες (Λεωνίδιον), ὃν ἡ γλῶσσα μαρτυρεῖ μέχρι σήμερον τὴν σπαρτιατικὴν τῆς προέλευσιν καὶ οἱ πολεμισταὶ Μανιάται. Πρὸβλ. Ν. Βέη: Μάνη, ἐν Ἑγκυκλ. Λεξ. Ἐλευθερουδάκη σ. 107-9.

νος δύναται νὰ ἰσχύσῃ καὶ διὰ τὸν 9^ο αἰῶνα (ὡς ἰσχυρίσθη ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος, ἐν «Θεολογία» 1951 σ. 359/60), ὡς πιθανῶς ἐκ παρεξηγήσεως τῶν ὑπὸ τοῦ Gelzer λεγομένων ἐγγράφῃ. Πάντως «ἡ τάξις προκαθεδρίας» τῶν θρόνων ἢ ὁποῖα εἶναι τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος, δὲν ἴσχυε πρὸ τοῦ 907 παρὰ μόνον ἐν μέρει.

Ἡ ἐπισκοπὴ Ματίνης ὑπὸ τὸν Κορίνθου¹ διτηρήθη κατὰ τοὺς ἐφεξῆς αἰῶνας μέχρι τῆς Φραγκικῆς κατακτήσεως², ἀλλ' ἀνασυσταθεῖσα βραδύτερον διτηρήθη μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων³.

1. Ὁ τίτλος Κορινθίας πρέπει ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ ἀρχαίου τῆς μητροπόλεως ὀνόματος.

2. Notitia parā Parthey No 3, 41 (Βασ. Βουλγαροκτόνου) No 10, 530 (Μιχ. Παλαιολόγου) καὶ No 13, 380 (τουρκοκρατίας).

3. Χρυσ. Παπαδοπούλου : Ἱστορία τῆς Ἐκκλ. τῆς Ἑλλάδος τόμ. Α'. Ἀθήναι 1920 σ. 12, 14, 28 καὶ Gelzer : ungedruckte κλπ. 634.